

Б. Гарасимів

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
студент

ГЕНЕЗА ОСОБИСТОСТІ: ФУНДАМЕНТАЛЬНА ПРОБЛЕМА БУТТЯ ІНДИВІДА

© Гарасимів Б., 2016

Проаналізовано генезу особистості на основі концептів середньовічної західноєвропейської філософської доктрини. Аргументовано доведено, що генеза особистості виступає фундаментальною проблемою буття індивіда. З'ясовано, що у середньовіччя особистість розуміли як набір певних якостей, які більшою чи меншою мірою характеризують типове в ній, причому так, що кожна з якостей має самостійне значення і не впливає з внутрішньої сутності особистості.

Ключові слова: людина, індивід, особистість, індивідуальність, буття, генеза, самодостатність, знання, поведінка.

Б. Гарасимів

ГЕНЕЗА ЛИЧНОСТИ: ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ БЫТИЯ ИНДИВИДА

В статье осуществлен анализ генезиса личности на основе концептов средневековой западноевропейской философской доктрины. Аргументировано доказано, что генезис личности выступает фундаментальной проблемой бытия индивида. Установлено, что в средневековье личность понимали как набор определенных качеств, которые в большей или меньшей степени характеризуют типичное в ней, причем таким образом, что каждое из качеств имеет самостоятельное значение и не вытекает из внутренней сущности личности.

Ключевые слова: человек, индивид, личность, индивидуальность, бытие, генезис, самодостаточность, знания, поведение.

B. Harasymiv

GENESIS OF PERSONALITY: FUNDAMENTAL PROBLEM BEING INDIVIDUAL

The article analyzes the genesis of personality based on concepts of medieval Western philosophical doctrine. Argued proved that the genesis of personality serves the fundamental problem of being individual. It was found that in the Middle Ages identity is understood as a set of specific qualities that are more or less characterize typical in it and so that each of the properties has independent significance and is not derived from the inner nature of the individual.

Key words: person, individual, personality, individuality, life, genesis, self-sufficiency, knowledge and behavior.

Постановка проблеми. Становлення особистості як одна з фундаментальних проблем буття індивіда і суспільства завжди було органічно “вплетене” в коло проблем, пов’язаних із сутністю будь-якої моделі соціуму. Тому вона не виокремлювалася в теоретичних дослідженнях. Науковий аналіз охоплював переважно головні аспекти цієї проблеми (індивідуальність, самореалізація особистості, смисложиттєві парадигми тощо), що висвітлювалася у численних працях відомих мислителів і правників, які тією чи іншою мірою досліджували різні сторони становлення особистості.

На нашу думку, становлення особистості – це водночас і важлива проблема самого індивіда, адже кожен із нас прагне самореалізації для того, щоб випробувати себе, а відтак знайти притаманне лише власній природі місце в суспільній ієрархії. Чи усвідомлено це сповна, чи ні, але будь-який індивід у процесі своєї життєдіяльності звертає особливу увагу на те, хто він є у певний момент, що має зробити, аби досягти поставленої життєвої мети. Рано чи пізно індивід приходить до розуміння, що формування власних людських якостей – це не тільки значуща для нього мета, але й відповідний спосіб життя.

Аналіз дослідження проблеми. Окремі антропологічні проблеми права через призму генези особистості досліджували В. А. Бачинін, О. Г. Данільян, А. П. Заєць, О. І. Ковлер, М. І. Козюбра, С. Л. Мамут, Л. В. Кондратюк, О. М. Литвинов, М. І. Панов, Л. В. Петрова, Ю. І. Римаренко, В. А. Трофименко, В. О. Чефранов, В. М. Шаповал та інші. Особливу наукову цінність для нас мали праці К. Поппера, А. Н. Чанишева, А. Я. Гуревича, Л. П. Мордвинцева, Л. М. Баткіна, Д. Лаертського та інших. Попри доволі глибокий науковий аналіз різних аспектів антропології права, недостатньо висвітленою залишається проблема генези особистості як фундаментальної проблеми буття індивіда, її сутність та місце в системі світоглядно-методологічних засад філософії права.

Метою статті є дослідження проблеми генези особистості у філософсько-правовому пізнанні та практичному перетворенні правової дійсності, розкриті її сутності як фундаментальної проблеми буття індивіда.

Виклад основного матеріалу. Самореалізація, самоствердження та соціальний статус індивіда, насамперед, залежать від того, які соціальні сили він сформує у структурі своєї особистості. К. Поппер, посилаючись на Дж. Бернета, відомого англійського дослідника античної філософії, справедливо наголошує, що саме Сократ створив концепцію особистості (чи “душі”, якщо віддавати перевагу цьому слову) [1, с. 14], яка в подальшій історії європейської філософської думки настійно пробивала собі шлях, ставши в наш час домінуючою темою гуманітарного знання. Вчення Сократа про самодостатність добродісної людини повністю суперечить теорії Платона про недосконалість природи індивіда.

Згідно з ученням Сократа, людина як самодетерміноване явище здатна до постійного розвитку за рахунок, насамперед, власних потенцій. Однак така самодостатність є питанням, передусім, етично-раціональним, проблемою добра. Прикметно, що для розв’язання питань етики Сократ звертався до логіки, яка з останньою начебто не пов’язана ніяк. Але такий погляд дуже поверхневий. Ставлячи проблему походження та існування, наприклад, мужності, справедливості чи прекрасного (загальних понять), мислитель стверджував, що їх можна уявляти лише у зв’язку з найвищим благом – знанням. “Є лише одне благо – знання і одне лише зло – невігластво”, – передавав думку Сократа Діоген Лаертський [2, с. 113]. Якщо ж це так, тоді добродісність індивіда прямо залежить від розуміння ним того, що таке мужність, бо це робить людей мужніми. А загалом знання того, що є добро і зло, робить людей добродісними. Отже, має існувати потяг до найвищого знання (загального поняття, яке корелюється з поняттям добра), а це вже є суттю самодостатнього індивіда. Він сам для себе є потребою, знаряддям і метою. Звідси – знаменита сократівська вимога “спасіння душі”, очищення, піднесення своєї особистості, єдиним критерієм якої є потяг до

всезагального, до найвищого блага завдяки постійному вдосконаленню розуму. Звідси – і його глибока шана до дельфійського прислів'я “пізнай себе”, бо воно фактично означало для Сократа “пізнай, як мало ти знаєш”, “пізнай свою обмеженість”. Ці й сьогодні глибокі думки є достатньою підвалиною для усвідомлення того, наскільки глибоко осяг Сократ процес становлення особистості. Базовою умовою було, звичайно, самопізнання. Доброчесний індивід повинен систематично самозаглиблюватись, спілкуючись з іншими, порівнюючи з ними себе і, завдяки цьому, постійно виявляти в собі нові сили і бажання їх реалізувати. Сам Сократ практикував таке самозаглиблення не раз.

У платонівському діалозі “Бенкент” Алквіад розповідає, що одного разу під час облоги Потідеї Сократ, простояв, замислившись і не зрушивши з місця, цілу добу [2, с. 114]. Отже, треба звертати увагу на свої недоліки і пам'ятати, що вони ніколи не зникнуть. Справа не в тому, щоб зробити з себе ідеально позитивну людину, а в тому, щоб вчасно пізнавати себе і відповідно діяти. “Роби, що хочеш – все одно розкаєшся”, – проголошував Сократ [3, с. 224], відстоюючи ідею безперервності самопізнання і вічного супутника особистості – стану невдоволення, неможливості самозаспокоєння. Діоген Лаертський передав й іншу думку філософа, виражену словами – “нічого понад міру”.

Становлення особистості індивіда – процес, адекватний не взагалі потенціям індивіда у конкретний момент. Це значить, що індивід може нарощувати свої сутнісні сили або безвідповідально їх розтринькувати, тоді процес їх розкриття буде глибший і повніший, або ж навпаки. У “Меноні” Сократ стверджував, що навіть раба можна навчити чистої математики. Як бачимо, давньогрецький мислитель по-іншому, ніж Платон, розумів справедливість, відстоюючи автономію етики і вперто ігноруючи проблеми природи. Він навіть не допускає думки про природну обраність людей і вважає, що всі здатні до самовдосконалення. Важливо, щоб людина навчилася цьому – мистецтву пробудження власної самодостатності. А це можливо лише одним способом, що, за висловом Сократа, нагадує допомогу породіллі (маєвтика). Тим, хто прагне навчатися, можна допомогти позбавитися забобонів, тобто навчити їх самокритики і того, що істину важко осягнути [1, с. 149].

У контексті аналізованої проблеми середньовічна західноєвропейська філософська думка зіштовхнулася, насамперед, із необхідністю теоретично вирішити головну проблему людської життєдіяльності, яку поставила греко-римська античність. Йдеться про детермінованість поведінки індивіда і у зв'язку з цим про модель побудови його взаємостосунків із суспільством. Варіант Платона, який переробив Плотін і представив як неоплатонізм, передбачав безперервний процес еманції та створення універсуму на чолі з Єдиним. Фактично у середньовічних умовах це було новою інтерпретацією пріоритету суспільної справедливості Платона, визначальної ролі держави у формуванні загальних та індивідуальних цінностей. З іншого боку, пізня античність (епікуреїзм, стоїцизм, скептицизм), продовжуючи традицію сократівського рефлексуючого індивіда, загострила проблему індивідуального буття, духовного самозаглиблення і свободи волі. Суб'єктивність зростала упродовж всієї пізньої античності й стала важливим показником поглиблення особистісної свідомості того часу.

Саме так розглядає цю проблему Августин (354–430 рр.), найбільший авторитет середньовічного християнського західноєвропейського світу до Фоми Аквінського. “Коли я шукаю Тебе, Боже мій, я шукаю щасливого життя. Буду шукати Тебе, щоб жила душа моя” [4, с. 175]. Щастя в тому, щоб постійно піклуватися про спасіння власної душі, а суттю цього є пошуки Бога. У такому випадку індивід не відхиляється від свого призначення – любити Бога, бути в лоні Бога і своєю життєдіяльністю реалізовувати замисел Божий – творити благо. Між тим, людський світ переповнений злом, але в цьому винна сама людина, її свобідна воля. Вона постійно зваблює індивіда переступати божественний закон і впадати в гріх. Це відбувається тому, що, згідно з вченням Августина, є два суспільства людей: “держава Божа” і “держава земна”. “Дві держави, – писав Августин, – створені двома родами любові, – земна любов'ю до себе, доведеною до презирства до Бога, а небесна любов'ю до Бога, доведеною до презирства до самого себе” [5, с. 28]. У “державі Божій” стосунки між людьми ґрунтуються на любові, а в “державі земній”, де знаходить

відображення свободна воля людини, панують “похоть владарювання” і насильство. У цій державі домінують людські закони, “а коли людина живе за людиною, а не за Богом, вона подібна дияволу” [5, с. 7]. Звідси і рецепт звільнення від парадоксу свободної волі – звільнитися від неї самої, оскільки вона породжує світ гріха і несправедливості, а отже, і від власної індивідуальності, бо саме вона органічно пов’язана зі свободою волі індивіда змістом життєдіяльності останнього, й набути типового, стандартного, того, що не відрізняє одного від інших. Саме це ми і спостерігаємо, вивчаючи особливості середньовічного західноєвропейського індивіда.

Особистість у середні віки – це не якась завершена соціоприродна система, сутнісні сили якої внутрішньо взаємопов’язані й створюють певну гармонію, цілісність. Тому вона не є індивідуальністю, яку суспільство шанує саме за її неповторність, унікальність. Навпаки, суспільної вартості в особистості набуває те, що є типовим, стандартним, що дає змогу соціуму без особливих зусиль порівняти її з іншими, вивести її масштаб, поставити в ранжир, залучити до спілкування та колективної дії. Середньовічні мислителі визнавали факт, що неподільне, індивідуальне невиразне, а це виявляє принциповий підхід тієї епохи на зверхність, насамперед, стереотипного, надіндивідуального. Тому особистість цього часу розуміли як набір певних якостей, що більшою чи меншою мірою характеризують типове в ній, причому так, що кожна з якостей має самостійне значення і не впливає з внутрішньої сутності особистості. “Образ людини – “посудини”, що наповнюється різним зовнішнім стосовно до його сутності змістом, якнайкраще розкриває відсутність в ту епоху уявлень про моральну неповторність індивідуальної та суверенної особистості” [6, с. 236]. І навіть більше, цей зовнішній зміст (вплив) виражається через особисті соціальні якості індивіда, які корелюють (детермінують) його поведінку. Тож окремий вчинок середньовічної особистості впливає з окремої його якості. Як бачимо, про самодетермінованість, самодостатність сократівського індивіда середньовічна філософія навіть мови не веде, хоча мету ставить навіть формально дуже близьку – спасіння душі, становлення особистості.

Двоїстість (парадоксальність) простежується практично в усьому середньовічному суспільному організмі. Відзначимо її на рівні Августина. У “Сповіді” він, проголошуючи величність Бога і власну мізерність, убогість, все ж в деяких місцях відступає від цього правила, акцентуючи увагу на ролі самопізнання. “Не блукай зовні, а ввійди всередину себе”. І ще: “Люди йдуть дивуватися гірськими висотами, морськими валами, річковими просторами, океаном, що охоплює землю, круговоротом зірок, – а себе самих залишають осторонь” [4, с. 68]. Цю ж роздвоєність можна спостерігати і в житті середньовічної особистості. З одного боку, усвідомленість власної оригінальності, неповторності, природна потреба в самореалізації, у вдосконаленні власної індивідуальності, з іншого – відсутність соціокультурних основ для утвердження оригінальності, суспільна вимога щодо її знищення. Мабуть, звідси та психологічна дисгармонія епохи середніх віків, про яку так багато написано. Вона викликала в особистості емоційне занепокоєння, страждання від духовної та соціальної депресії. Такий стан міг досягати масштабів масового психозу і глибоких невротичних явищ [7, с. 199].

Висновки. Тому індивід тієї епохи змушений був, відчуваючи себе унікальністю, старанно приховувати свої справжні погляди, індивідуальні інтереси і потреби. Це вимагало від нього максимальних зусиль, надзвичайного внутрішнього зосередження та вслуховування. Становлення особистості потребувало вияву сили волі індивіда, граничного напруження його інтелектуального, психічного життя, багаторазового повторення тих самих мисленевих операцій для досягнення найадекватнішої відповідності його людських якостей встановленим нормам. Того ж, “хто відзначився на цьому багатостраждальному шляху, славили за здійснення ... належного, за ідеальну відповідність нормі, за її перевищення, але не за особисту оригінальність, не в образі “індивідуальності” [8, с. 13].

1. *Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги / Карл Поппер. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – 444 с.* 2. *Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский. – М. : Мысль, 1979. – 629 с.* 3. *Чанышев А. Н. Курс лекций по древней философии /*

Арсений Николаевич Чанышев. – М. : Высшая школа, 1984. – 512 с. 4. Августин А. Исповедь / Аврелий Августин // Антология мировой философии : метод. сб. филос. текстов. – К. : УМК ВО, 1991. – Т. 1. – Ч. 1. – 291 с. 5. Августин А. О граде божьем : творения блаженного Августина епископа Иппонийского / Аврелий Августин. – Киев, 1882. – Книга XIV. – 496 с. 6. Гуревич А. Я. Проблемы средневековой народной культуры / Арон Яковлевич Гуревич. – М. : Искусство, 1991. – 359 с. 7. Мордвинцева Л. П. Индивидуальность в эпоху средневековья : Опизинус де Канистрис / Л. П. Мордвинцева, А. Я. Гуревич // Общественные и гуманитарные науки: реф. журнал. – 1994. – № 4. – Сер. 3. Философия. – С. 191–200. 8. Баткин Л. М. Итальянское Возрождение в поисках индивидуальности / Леонид Михайлович Баткин. – М. : Наука, 1989. – 302 с.

REFERENCES

1. Popper K. *Vidkryte suspil'stvo ta yoho vorohy [The Open Society and its vorohy]*. Kyiv: Fundamentals, 1994. T.1. 444 p. 2. Diogen Laertskiy. *O zhizni, ucheniyakh i izrecheniyakh znamenitykh filosofov [On the life, teachings and sayings of famous philosophers]*. Moscow: Thought, 1979. 629 p. 3. Chanyshv A. N. *Kurs lektsiy po drevney filosofii [Lectures on ancient philosophy]*. Moscow: Higher School, 1984. 512 p. 4. Avgustin A. *Ispoved' [Confessions]*. The Anthology of world philosophy: methodical collection of philosophical texts. Kyiv: UMK VO, 1991. T. 1. Part 1. 291 p. 5. Avgustin A. *O grade bozh'em: tvoreniya blazhennogo Avgustina episkopa Ipponiyskogo [The City of God: the creation of St. Augustine Ipponiyskogo bishop]*. Kyiv, 1882. Book XIV. 496 p. 6. Gurevich A. Ya. *Problemy srednevekovoy narodnoy kul'tury [Problems of medieval folk culture]*. Moscow: Art, 1991. 359 p. 7. Mordvintseva L. P. *Individual'nost' v epokhu srednevekov'ya : Opitsinus de Kanistris [Individuality in the Middle Ages: Opitsinus de Kanistris]*. Ref. Journal. Social Sciences and Humanities, 1994. Vol. 4. Ser. 3. Philosophy. pp. 194–200. 8. Batkin L. M. *Ital'yanskoe Vozrozhdenie v poiskakh individual'nosti [The Italian Renaissance in the search for identity]*. Moscow: Nauka, 1989. 302 p.